

TÜRK MİTOLOJİSİNDE KANATLI AT: TULPAR

THE WINGED HORSE IN TURKISH MYTHOLOGY: TULPAR

Doç. Dr. Çağlar ERBEK

4 Mayıs 2015

ÖZ

Bu makale, Türk mitolojisinin en özgün figürlerinden biri olan kanatlı at Tulpar'ı kozmolojik, kültürel ve sembolik boyutlarıyla incelemektedir. Türk mitolojisinde evrenin üç dünyadan (Üst Dünya, Orta Dünya ve Alt Dünya) oluştuğu düşüncesinden hareketle, Tulpar'ın bu kozmolojik şemadaki yeri ve farklı dünyalar arasındaki geçişkenliği ele alınmaktadır. Tulpar'ın Yunan mitolojisindeki Pegasus ile karşılaştırılması, görünmez kanatlar ve sihirli güçler gibi mitolojik özellikleri, Manas Destanı'ndaki yeri ve göçebe toplumların yaşamındaki atlara atfedilen kutsallık da inceleme kapsamındadır. Makalede ayrıca Esik Kurganı'ndaki "Altın Elbiseli Adam" buluntusu ve Kazakistan Devlet Arması gibi somut arkeolojik ve kültürel veriler aracılığıyla Tulpar'ın günümüz Türk kültüründeki sürekliliği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Tulpar, Türk mitolojisi, Tengricilik, kanatlı at, kozmoloji, Manas Destanı, Pegasus, Kazak kültürü, Esik Kurganı*

ABSTRACT

This article examines Tulpar, the winged horse and one of the most distinctive figures in Turkish mythology, from cosmological, cultural and symbolic perspectives. Drawing on the tripartite cosmological conception of the Turkish universe — the Upper World, the Middle World, and the Lower World — the study explores Tulpar's place within this scheme and its transitional capacity across these realms. The article also addresses the comparison between Tulpar and the Greek mythological figure Pegasus, Tulpar's mythological attributes such as invisible wings and magical powers, its role in the Manas Epic, and the sanctity ascribed to horses in nomadic societies. Furthermore, the article discusses the continuity of Tulpar in contemporary Turkic culture through tangible archaeological and cultural evidence, including the "Golden Man" artifact from the Esik Kurgan and the State Emblem of Kazakhstan.

Keywords: *Tulpar, Turkish mythology, Tengrism, winged horse, cosmology, Manas Epic, Pegasus, Kazakh culture, Esik Kurgan*

1. Türk Mitolojisinde Kozmolojik Düzen ve At

Türk Mitolojisinde evren üç dünyadan oluşur: Üst Dünya (Gök), Orta Dünya (Yer) ve Alt Dünya (Yer Altı). Bu üç dünyanın varlıkları birbirinden farklıdır. Yer altında (Alt Dünya) sürüngenler, yani karanlık ve kötülük; yeryüzünde (Orta Dünya) dört ve iki ayaklı hayvanlar, insanlar ve bitkiler; gökyüzü ve ötesinde (Üst Dünya) ise kanatlılar ve kutsal varlıklar bulunur. Bu nedendir ki genellikle efsanelerde üst dünyadakiler orta dünyaya kuş kılığında, alt dünyadakiler ise yılan kılığında gelirler.

Bazen farklı dünyalara ait varlıkların kombine edildiği, farklı dünyalara ait fiziksel özelliklerin bir bedende birleştiği görülmektedir. Türk Mitolojisinde önemli bir yeri olan kanatlı at "Tulpar" da bunlardan biridir. "Tulpar"ın Yunan Mitolojisindeki karşılığı "Pegasus"tur.

Kanatlarının olması, gökyüzünden gelmesi, insanlara yardım ederek onları kurtarması gibi özelliklerinden dolayı üst dünyaya ait olduğu ileri sürülür. Bununla birlikte aslında üç dünyada da rastlanan bir varlıktır at. Üst dünyada kanatlı Tulpar, orta dünyada bildiğimiz bozkır atı, alt dünyada ise yarı yılan vücutlu olarak karşımıza çıkar.

Atlar, antik dönemlerden beri özellikle göçebe toplumlarda insanların en sadık ve en güvenilir dostu olmuştur. Kutsal varlıklar olarak görülmüş ve onlara efsanelerde, masallarda hep olağanüstü özellikler verilmiştir. Tulpar da üstün özelliklere sahip efsanevi bir varlık olarak Türk Mitolojisinde yerini almıştır.

2. Tulpar'ın Mitolojik Özellikleri

Tulpar'ın kanatları görünmez. Kanatları biri tarafından görülecek olursa Tulpar'ın ortadan kaybolacağına inanılır. Sihirli güçleri sayesinde şekil değiştirip başka hayvanların görüntüsüne bürünebilir.

Manas Destanı'nda söylendiği gibi rüzgârdan bile hızlı koşarlar.

Tulpar sadece batırların (kahramanların) atıdır ve zaten Kuday (tanrı) tarafından batırlara yardım etmesi için yaratılmıştır.

3. Tengricilik'te Atın Kutsal Yeri

Türklerin inancı "Tengricilik"te atın çok önemli bir yeri vardır. Destanlarda batır doğduğunda atı da onunla aynı zamanda doğar. Bazen gökyüzünden (üst dünyadan) gelir. Bazen de sürü içerisinde bakımsız, cılız, hastalıklı ve göze batmayan bir atken, batır büyüüp güçlenince o da bir anda kendine has özelliklerini kazanır ve güçlü bir at olarak ortaya çıkar.

Bir batır hayatını kaybettiğinde atı da onunla birlikte gömülürdü. Yapılan kazılarda ortaya çıkarılan birçok kurganda insan kemiklerinin yanında at kemiklerinin de bulunmasının nedeni böylece anlaşılmaktadır. Bu durum atın öteki dünyaya batırla birlikte gittiği inancının kanıtıdır. Batırın atı batır ile birlikte doğar ve batır ile birlikte ölür.

Batır Tulpar'a ihtiyaç duyduğunda önceden almış olduğu atın kuyruğundan veya yelesinden bir parça kılı yakar ve Tulpar bir anda yanında belirir. Tulpar'ın bir anda ortaya çıkması ve bir anda kaybolması, onun farklı dünyalar arasında seyahat edebildiğinin kanıtı olarak görülür. Bunu insanlar yapamaz ama Tulpar yapabilir. Bu efsanevi özellik kutsal "Samruk" kuşunda da görülür. Samruk da batırın ihtiyaç duyduğunda yakarak kendisini çağırması için tüyünden bir parça verir.

4. Arkeolojik Kanıtlar ve Kültürel Süreklilik

Türk coğrafyasında birçok bölgede kaya resimlerinde Tulpar çizimlerine rastlanmaktadır.

Kazakistan'da Almatı şehrinin yaklaşık 50 km doğusundaki Esik (Issık) bölgesinde bulunan "Esik Kurganı"nda MÖ 5. yüzyıla ait bir Saka (İskit) batırı olduğu düşünülen "Altın Elbiseli Adam"ın başlığında Tulpar motifi vardır. Kazak kültüründe önemli bir yere sahip olan Tulpar'a günümüzde de Kazakistan Devlet Armasında rastlıyoruz. Armada iki yöne bakan iki altın kanatlı at vardır.

Atlar üç dünyada da insanların dostu ve yardımcısıdır, öyle olmaya da devam edecektir. Ulusunun hizmetinde mücadele eden batır asla "Tulpar"sız kalmaz. Her ihtiyaç duyduğu anda "Tulpar" yanı başında mutlaka belirecek ve ona yoldaş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2002). Kazak Türklerinin destancılık geleneği ve Çora Batır destanı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 136, 73–96.
- Bayat, F. (2007). Türk mitolojik sistemi: Ontolojik ve epistemolojik bağlamda Türk mitolojisi. Ötüken Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). Türk mitolojisi. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İnan, A. (1986). Tarihte ve bugün Şamanizm: Materyaller ve araştırmalar. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (1993). Türk mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar) (Cilt 1). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Roux, J.-P. (1994). Orta Asya: Tarih ve uygarlık (L. Arslan Özcan, Çev.). Kabalcı Yayınevi.
- Таймас, Ә. (1998). Қазақ ертегілері [Kazak masalları]. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

<https://www.caglarerbek.com/turk-mitolojisinde-kanatli-at-tulpar/>